

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXIX

Уређивачки одбор:

др *Даринка Горјан-Премк*, др *Ирена Грицак*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*,
др *Радослав Кайичић*, *Блаже Конески*, др *Тине Лофар*, др *Александар Младеновић*,
др *Асим Пецо*, др *Михајл Пешикан*, др *Живојин Ситанојчић*, др *Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1983

O POTREBI KOMPLEKSNOG ISTRAŽIVANJA KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE GLAGOLA U OPOZICIJI SA IMENSKIM PREDIKATSKIM KONSTRUKCIJAMA

Ovaj članak je napisan sa željom da se obrati pažnja čitalaca na jedan širi jezički problem, kako nam se čini dosad nedovoljno obrađen, i da posluži kao podsticaj ka kompleksnijem, produbljenijem i proširenijem istraživanju ovog problema. U članku se, međutim, ne daju definitivni odgovori na postavljena pitanja.

Svima (čak i nelingvistima) koji malo pažljivije prate kako funkcioniše prirodni jezik više puta pada u oči da se neki sadržaji mogu jezički izraziti na nekoliko načina. Upravo je to slučaj i sa ponekim jedinicama informacije predikatskog karaktera. Svi koji govore srpskohrvatski znaju za paralelne izraze, npr. a) *diferencirati — vršiti diferencijaciju, analizirati — vršiti analizu, izveštavati — podnositi izveštaj, kontrolisati — voditi kontrolu*¹, b) *naljutiti se — pasti u jarost — postati ljut, tugovati — biti u tuzi/biti obuzet tugom/tuga je zahvatila (nekoga), prestati verovati — izgubiti poverenje, ljutiti se (jako) — tresti se od gneva — biti (jako) ljut, odgovarati — snositi odgovornost — biti odgovoran* itd., c) *stanovati/živeti u gradu X — biti stanovnik grada X, učiti kod X-a — biti X-ov učenik* itd.

Odmah se postavlja osnovno pitanje: šta razlikuje glagolski predikatski izraz tipa *kontrolisati* od glagolsko-imenskog *voditi kontrolu*?, ili: glagolski izraz *odgovarati* od glagolsko-imenskog *snositi odgovornost*, a oba ova od imenskog pridevskog izraza *biti odgovoran*? I tako dalje. Naravno, svi se oni međusobno razlikuju po formalnom gramatičkom obliku; međutim, taj problem ćemo ovom prilikom ostaviti po strani. U čemu se još sastoji razlika između pojedinih oblika? Je li stilskog, informativnog ili još kojeg trećeg karaktera?

Razlike u stilu su nesumnjive, pogotovu što se tiče prvih parova izraza, tipa *analizirati — vršiti analizu*. Glagolsko-imenski predikatski izrazi takvog tipa upotrebljavaju se često u službenom stilu, u uredu, u dnevnoj štampi i sl. Ipak, izgleda da razlika stilskog karaktera niukoliko nije ono jedino što

¹ Primeri iz: M. Radovanović, *Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpskohrvatskog jezika)*, Južnoslovenski filolog XXXIII, Beograd 1977.

dozvoljava paralelnu egzistenciju u jeziku pomenutih tipova predikatskih izraza. Očigledno je da se tu radi i o informativnoj razlici, drugim rečima — da ti izrazi, predajući jednu te istu osnovnu informaciju, nemaju potpuno istu komunikativnu vrednost. Valjalo bi, dakle, naći odgovor na pitanje u čemu se konkretno razlikuje glagolski izraz od imenskoga, koji su elementi informacije specifični za glagol, a koji za glagolsko-imenski izraz. Kao što je rečeno na početku, ovo izlaganje neće dati definitivan odgovor na ta pitanja, ali će izneti neka zapažanja, sugestije i radne hipoteze, koje bi trebalo tek proveriti na širem jezičkom materijalu, a onda verovatno i donekle preformulisati.

Pošto je tema glagolsko-imenskih izraza tipa *vršiti analizu* (sa verbalnom parafrazom) već nekoliko godina prisutna na stranicama slavističkih radova², dok su izrazi drugog tipa (sa pridevskom parafrazom, npr. *snositi odgovornost — biti odgovoran, izgubiti u težini — postati manje težak*) ostali uglavnom neobrađeni³, zadržaćemo se baš na njima, tim pre što se tu mogu u mnogim slučajevima upoređivati: glagol (npr. *odgovarati*), glagol (semantički nesamostalan) + imenica (*snositi odgovornost*) i kopula + pridev (*biti odgovoran*).

Da uvedemo još nekoliko pojmova koji će se upotrebljavati u ovom članku:

odlika — osobina koja subjektu može pripadati samo jednom (ne može se ponavljati), npr. *biti talentovan* (upor. neprihvatljivo **on je bio više puta talentovan*), *biti star* (**on je već po treći put star*), *biti nov* (**ta haljina je opet nova* — prihvatljivo je jedino *haljina je opet kao nova*, ali se onda iskazuje nešto drugo);

stanje — osobina koja subjektu može pripadati više puta (može se ponavljati), npr. *biti gladan, biti srećan* (upoređi prihvatljivo *on je danas po treći put gladan, on je opet srećan*);

glagolski izraz — predikatski izraz u obliku glagola, npr. *ljutiti se, voleti, pisati* itd.;

imenski izraz — predikatski izraz sastavljen od kopule *biti* i od imenice ili od prideva, npr. *biti dete* ili *biti pametan*;

pridevski izraz — predikatski imenski izraz, u kojem uz kopulu ide pridev, npr. *biti pametan, biti veseo, biti svež*;

² Upor. npr. Radovanović, *op. cit.*; J. Anusiewicz, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław 1978; D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa 1976; A. Bogusławski, *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych*, Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego, Wrocław 1978; K. Bosilkov, *Glagolno-imiennite ustojčivi sčetačija — razvojašta se kategorija v savremenite slavjanski knižovni ezici (vărhu material ot bălgarskija i ruskija ezik)*, Sapostavitelno ezikoznanie 4, Sofija 1979.

³ Njih spominju npr. S. Karolak, u članku *O znaczeniu czasowników odimniennych*, Semantika i słownik, Wrocław 1972, i Z. Topolińska, u knjizi *Remarks on the Slavic noun phrase*, Wrocław 1981. i u članku *Perifrastični predikatski izrazi na međuslovenskim relacijama*, Južnoslovenski filolog XXXVIII, Beograd 1982. Pokušaj šire obrade problema predstavlja rad autorke ovog članka — *Peryfrastyczne konstrukcje predykatywne z parafrazą przymiotnikową (na materiale polskim, serbsko-chorwackim i macedońskim)*, Wrocław (u štampi).

glagolsko-imenški izraz — predikatski izraz sastavljen od glagola i imenice; glagol je semantički nesamostalan i tek zajedno sa imenicom postaje površinski eksponent jedne informacione jedinice, npr. *snositi odgovornost, pasti u jurost, tuga obuhvata* (nekoga) itd.

Nesumnjivo postoji više semantičkih karakteristika koje mogu biti od pomoći u pokušaju nalaženja razlika i sličnosti u karakteru informacije koju prenosi svaki od triju tipova predikatskih izraza. Zadržaćemo se malo na nekim od takvih pretpostavljenih karakteristika.

Informacija o vremenu koju nosi jedan predikatski izraz može se grafički predstaviti na tzv. vremenskoj osi t , gde se a) pojedini, određeni momenti označavaju kao tačke (npr. t_1, t_2), b) rokovi (sa određenim početkom i krajem trajanja) označavaju u obliku odsečaka, a c) rokovima bez određenog završnog momenta odgovaraju poluose⁴:

npr. *Jovan je ustao u pet.*
Jovan se tada naljutio.

npr. *Jovan je bolovao čitavu godinu.*
Jovan je bio gladan (ali više nije).

npr. *Jovan je dobar po prirodi.*
Jovan je talentovan.
Ovaj orman je visok.

Predikatski izraz može nositi vremensku informaciju dvojnog tipa⁵: kategorijalnu i leksičko-semantičku. Kategorijalna informacija o vremenu, o trajanju date osobine ili radnje (kao karakteristike izdvojenog subjekta) vezana je za jezičku kategoriju vremena koja je karakteristična samo za glagol, nikako za imenicu ili pridev (ona je, u stvari, ugrađena u samu formu predikatskog izraza, nezavisno od njegovog konkretnog leksičkog značenja). Leksičko-semantička informacija o vremenu ugrađena je u semantičku strukturu konkretnog predikatskog izraza (nezavisno je li to glagol, imenica ili pridev) i vezana je za referenciju dotičnog predikata u vanjezičkoj realnosti. Na primer *gladan* kao pridev ne nosi kategorijalnu vremensku informaciju o trajanju u vremenu, ali u smisao 'gladan' ugrađena je informacija o potencijalnoj mogućnosti prestanka i ponovnog nastanka te osobine kao stanja

⁴ Poluosa je, dakle, grafička reprezentacija predikata koji nosi krajnje uopštenu i oskudnu informaciju o vremenu i saopštava jedino da se određena osobina odnosi na ukazani objekat (subjekat). Govorimo ovde o poluosi, a ne o osi, jer polazimo od pretpostavke da se početni momenat (t_p na osi) uvek može odrediti, s obzirom na to da se nijedna osobina ne može odnositi na subjekat, a da pri tom ne bude početnog trenutka u kome je nju subjekat stekao (makar se taj trenutak poklapao sa momentom u kojem počinje da postoji subjekat).

⁵ U daljem razmatranju zanemarićemo problem tzv. temporalne informacije, vezane sa problemom aktualizacije iskaza i predavane preko načinsko-vremenskog oblika glagola. Međutim, u kompleksnom istraživanju trebaće povezati temporalnu informaciju tog karaktera sa tipom informacije o vremenu o kojem govorimo dalje u ovom članku; izgleda da su pogotovo tesno povezane „temporalna” informacija (aktualizacija) i „kategorijalna” informacija o vremenu.

jednog lica; takva leksičko-semantička informacija o vremenu može da se ilustruje na vremenskoj osi u obliku odsečka (potencijalno — serije odsečaka).

Da vidimo da li postoji i kakva je razlika u pogledu vremenske informacije između glagolskog, pridevskog i glagolsko-imeniskog izraza (sa istom osnovnom sadržinom) u okviru predikatskih izraza odlike i stanja.

Ogromna većina predikatskih izraza odlike informiše o osobini koja traje (ne završava se) sve dok postoji subjekat kojeg se ta osobina tiče (npr. *biti star*, *biti talentovan*, *biti dobroćudan*) što, dugim rečima, znači da se najčešće leksičko-semantička informacija o vremenu može grafički interpretirati kao poluosa (upor. gore, napomena 4).

Predikatski izrazi stanja imaju grafičku reprezentaciju u obliku odsečka (ili serije odsečaka) na osi *t*.

Kao što je već spomenuto, glagoli kao takvi (tj. posmatrani nezavisno od njihovog leksičkog značenja) nose kategorijalnu informaciju o trajanju u vremenu, težeći, kako izgleda, ka reprezentaciji na osi *t* u obliku poluose⁶. Pridevi i imenice ne nose nikakvu kategorijalnu informaciju o vremenu, što isključuje mogućnost primene grafičke reprezentacije o kojoj je sada bilo reči u odnosu na glagole.

Gore navedene konstatacije, u okviru analize predikatskih izraza stanja i odlike, navode na zaključak da je u slučaju glagola podatak o vremenu sastavljen od dva elementa — od kategorijalne vremenske informacije (koja je ista za sve glagole) i leksičko-semantičke (zavisno od toga da li se radi o odlici ili o stanju; nerazmatrana ovde temporalna informacija, vezana za aktualizaciju konkretnog iskaza sa predikatskim izrazom, predstavlja treći element kompleksnog podatka o vremenu koji nosi glagolski oblik).

Kad se obadva pomenuta elementa informacije slažu, tj. svakom odgovara ista interpretacija na osi *t*, nisu potrebna nikakva dodatna jezička sredstva; suprotno je u slučaju neslaganja ovih dvaju elemenata. Do takvog „neslaganja“ dolazi u slučaju glagolskih izraza stanja: prema kategorijalnoj informaciji reprezentacija na osi bi morale biti u obliku poluose, dok prema leksičkoj — u obliku odsečka. Potreban je onda dodatni formalan eksponent informacije o dužini odsečka, npr. *bolovati* — *bolovati mesec dana*; obadva elementa se slažu u slučaju glagolskih izraza odlike, npr. *beleti se* (obadva elementa teže ka reprezentaciji na vremenskoj osi *t* u obliku poluose).

Kad se radi o pridevskom izrazu, odlučuje leksička informacija: u slučaju odlike reprezentacija je u obliku poluose, dok je u slučaju stanja u obliku odsečka, s time što je onda potreban formalan eksponent dužine odsečka jer u nedostatku informacije o dužini odsečka grafička reprezentacija teži ka minimalnom odsečku, tj. ka tački, upor. npr. *on je gladan* → *on je sada gladan*.

Glagolsko-imeniski izrazi, kako izgleda, u pogledu grafičke reprezentacije liče na glagolske izraze.

⁶ Zavisno od interpretacije, slovenskim tzv. svršenim glagolima odgovarala bi grafička reprezentacija u obliku tačke ili tačke plus poluose.

Ovo što smo upravo rekli može se predstaviti u formi tabele koja uzima u obzir grafičku reprezentaciju na vremenskoj osi *t*:

informacija o vremenu kategorijalna	pridev	glagol
leksička		
o dlika (koja traje dok postoji njen nosilac)	nedostatak informacije	poluosa
	POLUOSA	POLUOSA
stanje	poluosa	poluosa
	nedostatak informacije	poluosa
	ODSEČAK (sa formalnim eksponentom informacije o dužini odsečka)	ODSEČAK (sa form. eksponentom informacije o dužini)
	TAČKA (bez eksponenta)	? POLUOSA (bez eksponenta)
	odsečak	odsečak

Razlika u komunikativnoj vrednosti koja postoji između razmatranih triju vidova predikatskih izraza svakako se ne svodi jedino na nejednakost karaktera vremenske informacije ugrađene u njihovu semantičku strukturu.

Izgleda verovatno da bi se konfrontativna analiza tih izraza obogatila uzimanjem u obzir drugih semantičkih karakteristika, npr. te koja se sastoji u prisutnosti/odsutnosti informacije o spoljašnjoj manifestaciji date osobine. Radi se o tome da bi se mogla, pogotovu u slučaju izraza koji prenose informaciju o psihičkim i psihofizičkim stanjima živih bića (npr. ‚biti ljut‘, ‚biti veseo‘, ‚biti gladan‘, ‚biti bolestan‘), izdvojiti bar još dva elementa informacije: o subjektivno doživljavanom stanju, za koje zna to biće koje mu podleže, i o objektivno (od strane spoljašnjeg posmatrača) uočljivom stanju subjekta, tj. o tome da se subjekat ponaša na takav način da „ispoljava“ svoje unutrašnje stanje. Onda bi se pojedini tipovi izraza razlikovali ili „slagali“ i po načinu kombinovanja, hijerarhizovanja ovih dvaju elemenata informacije. To je naravno zasada jedino pretpostavka, koju bi trebalo tek proveriti, tim pažljivije što, kako izgleda, intuicije korisnika različitih jezika i različitih korisnika istog jezika često se prilično razlikuju u proceni komunikativne vrednosti predikatskih izraza u tom pogledu.

Резюме

Јоланта Миндак

**К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ ВСЕСТОРОННЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ
ФУНКЦИИ ГЛАГОЛА В СОПОСТАВЛЕНИИ С ИМЕННЫМИ
ПРЕДИКАТИВНЫМИ КОНСТРУКЦИЯМИ**

Обращая внимание на необходимость более глубокого исследования условий возникновения параллельных форм типа *болова̑и̑и*||*би̑и̑и* *болес̑ан*, *лу̑и̑и̑и се*||*би̑и̑и лу̑и̑и* в разных языках, автор указывает на некоторые семантические особенности этих образований, влияющие в значительной степени (по всей вероятности) на выбор той или другой из существующих конструкций.